

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка Лемик Роксолани Ярославівни на дисертацію Божка Миколи Володимировича «Треті особи в цивільному процесі України», подану на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право

Актуальність дослідження. Ухвалене судом рішення за результатами розгляду спору між позивачем і відповідачем може вплинути на правовий статус інших осіб, зачепити їх свободи чи інтереси, порушити їхні права або стати підставою для пред'явлення до них регресного позову. Щоби не допустити такого, у справах позовного провадження можуть брати участь треті особи – суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у цивільну справу для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів.

Треті особи в цивільному судочинстві, захищаючи власні права та інтереси, відіграють значну і позитивну роль у об'єктивному розгляді справи, а також сприяють ухваленню законного та обґрунтованого рішення. Участь третіх осіб у цивільній справі дає змогу скоротити час розгляду взаємопов'язаних спорів між усіма учасниками спірних відносин та комплексно їх розв'язати. Відтак, участь третіх осіб у цивільному процесі може стати запорукою від фіктивного та удаваного розгляду справи, коли при зверненні до суду позивач і відповідач мають іншу мету, ніж та, яка відображена у позовній заяві.

Отже, значення участі третіх осіб у цивільному процесі полягає у тому, що вони допомагають правильно та обґрунтовано вирішити спір між позивачем і відповідачем, встановити всі дійсні обставини справи, забезпечити реальні гарантії захисту прав осіб, які беруть участь у справі. Їхній вступ в уже відкрите провадження запобігає ухваленню судом суперечливих рішень, сприяє

заощадженню часу і засобів, оскільки не буде потреби розглядати ще одну цивільну справу, встановлювати ті самі факти.

Слід наголосити на тому, що ступінь наукової розробленості інституту третіх осіб у цивільному судочинстві України є достатньо низьким, сучасні монографічні роботи з даної тематики у вітчизняній науці цивільного процесуального права відсутні. Відтак, об'єктивна необхідність теоретичних досліджень процесуального статусу третіх осіб у цивільному судочинстві України обумовлює своєчасність написання даної дисертації.

Поряд із цим, обрана проблематика актуалізується прийняттям 03 жовтня 2017 р. Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким ЦПК України 2004 р. було викладено у новій редакції. У зв'язку із цим, певних змін у законодавчому регулюванні зазнав інститут третіх осіб у цивільному процесі.

Таким чином, новелізація зазначеного процесуального інституту зумовлює актуальність даної теми дисертаційного дослідження, що вимагає переосмислення та формування нових законодавчих засад реалізації відповідних правових норм.

Новизна представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим після новелізації цивільного процесуального законодавства України комплексним дослідженням інституту третіх осіб у цивільному процесі України. У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист.

Авторові на підставі власних оригінальних досліджень, проведених на належних методологічних засадах, вдалося сформулювати низку вагомих для науки і практики положень, які характеризуються науковою новизною.

Серед наведених здобувачем положень, що відповідають критеріям наукової новизни, варто в цілому підтримати такі.

Вперше встановлено, що порушене, невизнане або оспорюване право потенційного набувача процесуального статусу третьої особи як об'єкт захисту в порядку позовного провадження не є тотожним категорії інтересу такої особи взяти участь у цивільній справі у відповідному процесуальному статусі. Інтерес потенційного набувача процесуального статусу третьої особи опосередковується прагненням такої особи захистити свої права, свободи чи інтереси шляхом ухвалення судового рішення про задоволення її позову до однієї або обох сторін або сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вона виступає.

Вперше визначено, що у випадку пред'явлення третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, позову до обох або однієї із сторін та з моменту постановлення судом ухвали про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу, відбувається зміна цивільного процесуального статусу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на відповідний статус третьої особи, яка такі вимоги заявляє. При цьому такий позов третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, може подати до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження.

Вперше обґрунтовано положення, що еволюція правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі послідовно охоплює наступні етапи:

1) зародження правового регулювання інституту третіх осіб у нормах римського приватного права, що характеризувалося правовою регламентацією можливості подання третьою особою самостійного позову та апеляційної скарги у випадках, якщо судові рішення у справі порушувало її права, свободи чи інтереси (I ст. – V ст.);

2) подальший розвиток правового регулювання інституту третіх осіб в епоху середньовіччя, особливістю якого була відсутність спеціальних засобів судового захисту прав третіх осіб, які не брали участі у справі. Водночас, такі треті особи наділялися правом звернутися до загальних способів захисту прав, свобод чи інтересів, нарівні зі сторонами процесу (V ст. – початок XIX ст.);

3) правове регулювання інституту третіх осіб нормами цивільного процесуального законодавства інших держав, яке супроводжувалося регламентацією правового статусу та порядку вступу у справу зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин (XIX ст. – 1963 р.);

4) розвиток правового регулювання інституту третіх осіб у нормах радянського цивільного процесуального законодавства, особливістю якого стала правова регламентація специфіки участі третіх осіб у трудових спорах (1963 р. – 2004 р.);

5) правове регулювання інституту третіх осіб нормами сучасного цивільного процесуального права, що характеризується законодавчим визначенням низки суб'єктів, які є потенційними набувачами цивільного процесуального статусу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, у визначених законом категоріях справ, а також встановленням правових наслідків незалучення у справу таких третіх осіб (2004 р. – до теперішнього часу).

Удосконалено наукове положення про те, що третіми особами у цивільному процесі є суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів, які є відмінними від прав, свобод чи інтересів сторін, набуваючи відповідного цивільного процесуального статусу, який обумовлюється порядком їх вступу у цивільну справу.

Дістало подальший розвиток доктринальне тлумачення виконання третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, цивільного процесуального обов'язку сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи, який слід розуміти як: добросовісне користування третіми особами своїми процесуальними правами; дотримання встановлених законом та судом процесуальних строків; подання всіх наявних доказів для підтвердження своїх вимог або заперечень тощо.

Дістав подальший розвиток висновок про те, що юридична заінтересованість третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, полягає у захисті своїх прав, свобод чи інтересів шляхом

сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають, з метою недопущення виникнення права вимоги до такої третьої особи.

Наведені вище й інші елементи наукової новизни в сукупності забезпечують належний загальний рівень дисертаційної праці М. В. Божка.

Наукова обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Сформульовані у дисертації наукові положення та висновки є продуманими й обґрунтованими. Вони стосуються усіх аспектів проблематики дисертації. Такий підхід успішно реалізований завдяки правильно сформульованій меті дослідження, яка полягає у розробленні теоретичних основ інституту третіх осіб у цивільному процесі України.

Досягненню мети дисертаційного дослідження передувало розв'язання таких задач: проаналізувати стан наукової розробки проблеми та охарактеризувати методологію дослідження інституту третіх осіб у цивільному процесі України; простежити еволюцію правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі України; надати загальну характеристику інституту третіх осіб у цивільному процесуальному законодавстві інших держав; сформулювати поняття та визначити ознаки третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження; виокремити види третіх осіб у цивільному процесі України; визначити процесуальний порядок вступу у цивільну справу третіх осіб; надати загальну характеристику цивільному процесуальному статусу третіх осіб у цивільному процесі України; охарактеризувати цивільний процесуальний статус третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору; охарактеризувати цивільний процесуальний статус третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору; виробити пропозиції щодо удосконалення цивільного процесуального законодавства України.

Ознайомлення із змістом роботи дає підстави для висновку, що поставлені завдання дисертантом успішно виконані, а мета – досягнута.

Логічно визначені об'єкт і предметі дослідження, а також комплекс поставлених взаємопов'язаних наукових завдань дозволив створити успішні передумови для якісного виконання дисертаційної праці.

Методологічний арсенал дослідження, що охоплює загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ (компаративістський, догматичний (формально-логічного) методи, метод системного аналізу, метод індукції та дедукції, історико-правовий метод), дозволив М. В. Божку вивчити основне коло проблемних питань, сформулювати висновки і науково-обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення цивільного процесуального законодавства України.

Потрібно наголосити, що наукові розробки автора виконані відповідно до напрямів проведення реформи цивільного процесуального законодавства України і судової системи. Вони відповідають рівню останніх досягнень теорії і практики цивільного процесуального права. Також варто відзначити значну кількість нових підходів до розглянутої проблеми, які збагачують наукову думку, дають змогу з іншого боку розглядати традиційні позиції вчених-процесуалістів.

У зв'язку із цим можна відзначити оригінальність, самостійність та наукову новизну рецензованої роботи та використання автором власних підходів до розв'язання цілої низки питань.

Це засвідчує, що викладені у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації є обґрунтованими та достовірними. У цілому ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків і рекомендацій відповідають вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому, оформлення. За структурою дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (187 найменувань на 20 сторінках) та 2-х додатків (на 7-ми сторінках). Така структура є логічною та доречною. У кожній структурній частині дисертації матеріал викладений

достатньо чітко й аргументовано. Текст дисертації виконаний науковим стилем української мови із дотриманням сучасного правопису.

Перший розділ дисертації присвячено дослідженню загальнотеоретичних та методологічних засад інституту третіх осіб у цивільному процесі України. У межах даного розділу встановлено стан наукової розробки та охарактеризовано методологію дослідження інституту третіх осіб у цивільному процесі України, простежено еволюцію правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі України, досліджено інститут третіх осіб у цивільному процесуальному законодавстві інших держав.

У другому розділі роботи надано загальну характеристику третім особам як учасникам цивільних справ позовного провадження.

Зокрема, сформульовано дефініцію третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі шляхом подання позову до однієї або декількох сторін з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів, які є відмінними від прав, свобод чи інтересів сторін, набуваючи відповідного цивільного процесуального статусу, який передбачає користування правами та виконання обов'язків позивача, після постановлення судом відповідної ухвали.

Водночас, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, визначені як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі на стороні позивача або відповідача за власною ініціативою, можуть бути залучені до участі у справі за заявою учасників справи або за ініціативою суду з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів шляхом сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають, набуваючи відповідного цивільного процесуального статусу, який передбачає наявність прав та обов'язків учасників справи, встановлених ст. 43 ЦПК України.

У третьому розділі досліджено цивільний процесуальний статус третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження. Визначено, що

цивільний процесуальний статус третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження є сукупністю закріплених у цивільному процесуальному законодавстві прав, обов'язків та інтересів відповідних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

Основні результати дослідження достатньо повно висвітлено у розгорнутих та аргументованих висновках.

У зв'язку із цим можна відзначити оригінальність, самостійність та наукову новизну рецензованої роботи та використання автором власних підходів до розв'язання цілої низки питань.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні результати дослідження повною мірою відображені в 3 одноосібних наукових статтях здобувача, опублікованих у фахових наукових виданнях України з юридичних наук. Зміст і характер наукових публікацій відповідають вимогам МОН України.

Тези доповідей автора на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах засвідчує достатній рівень апробації результатів дисертації. Зокрема, дисертантом підготовлено 4 тез доповідей на наукових заходах міжнародного та загальнодержавного рівня.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. За результатами вивчення дисертації та опублікованих праць не виявлено ознак порушення вимог академічної доброчесності. У тексті дисертації автором викладено зміст власних досліджень. У випадках використання в тексті роботи наукових результатів, ідей, думок і матеріалів інших авторів, здійснено належним чином оформлені посилання на їх публікації.

Реального або потенційного конфлікту інтересів у офіційного опонента щодо здобувача, його наукового керівника та інших членів разової ради немає.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків:

– у науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері цивільного процесуального права (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 13.03.2024);

– у законотворчій діяльності – в процесі оптимізації цивільного процесуального законодавства України та інших держав;

– у правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ позовного провадження, учасниками яких є треті особи (акт впровадження адвокатського бюро «БОРИСА СЕМЕНКА» від 01.02.2024);

– в освітньому процесі – при викладанні навчальної дисципліни «Цивільний процес», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 13.03.2024).

Вищевикладене є підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Божка Миколи Володимировича «Треті особи в цивільному процесі України» як самостійного наукового дослідження з актуальної і важливої для науки цивільного процесуального права проблеми.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертантом дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, достатньо високий теоретичний рівень і практичну значущість його результатів, слід висловити певні зауваження щодо окремих дискусійних положень роботи, а також таких, які потребують уточнення:

1. На стор. 131 дисертаційної роботи її автор стверджує, що елементами цивільного процесуального правового статусу є: 1) суб'єктивні цивільні процесуальні права; 2) юридичні цивільні процесуальні обов'язки; 3) законні цивільні процесуальні інтереси, а також додатково уточнює, що передумовою набуття цивільного процесуального статусу є цивільна процесуальна правосуб'єктність. І якщо виокремлення наведених вище елементів цивільного процесуального статусу у роботі дисертантом обґрунтовується, то висновок про те, що передумовою набуття цивільного процесуального статусу є цивільна процесуальна правосуб'єктність є виключно

констатуємо. На наш погляд, з цього приводу авторів роботи слід надати додаткові пояснення.

2. У дисертаційній роботі М. В. Божко розглядає категорію інтересу у двох значеннях: як передумову участі третьої особи у цивільному процесі та як елемент правового статусу третьої особи. У зв'язку із цим виникає питання про співвідношення зазначених правових категорій.

3. У контексті дослідження цивільного процесуального статусу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, автор доходить висновку, що цивільний процесуальний статус таких третіх осіб є тотожним до цивільного процесуального статусу позивача у справі (стр.74; 81). У зв'язку із цим виникає питання: чи можуть треті особи з самостійними вимогами, керуючись приписами ст. 51 ЦПК України, залучати до участі у справі співвідповідача та/або замінити неналежного відповідача?

Висловлені зауваження здебільшого мають дискусійний характер і суттєво не впливають на загальну високу оцінку дисертаційної роботи.

Таким чином, вищевикладене є підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Божка Миколи Володимировича як кваліфікованої наукової праці на правах рукопису, що містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні результати проведених дисертанткою досліджень, які мають істотне значення для галузі знань 08 «Право», зі спеціальності 081 «Право», а також свідчить про особистий внесок здобувача в науку та характеризуються єдністю змісту.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Божка Миколи Володимировича на тему «Треті особи в цивільному процесі України» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка виконана ним особисто, містить нові науково-обґрунтовані теоретичні результати проведених досліджень, що мають важливе значення для розвитку науки цивільного процесуального права.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової

спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341, від 19 травня 2023 року № 502), а також Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759), а її автор – Божко Микола Володимирович, на основі публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету
імені Івана Франка
кандидат юридичних наук, доцент

Роксолана ЛЕМИК

